

*А.А. Мещеряков, канд. екон. наук,
Українська академія банківської справи НБУ*

ФУНКЦІЇ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Питання про сутність та функції банку продовжує залишатися дискусійним, незважаючи на те, що сучасна банківська система є одним з найбільш розвинутих та прогресуючих секторів вітчизняної економіки.

Відсутність чіткого визначення сутності банку призводить до того, що у наукових та навчальних виданнях по-різному визначаються функції банку як суб'єкта економіки.

Крім того, глобалізація світової економіки та нові технологічні можливості суттєво впливають як на перебудову роботи сучасного банку, так і на перегляд його ролі в економіці.

На нашу думку, на сьогодні ще недостатньо уваги приділяється тому, що гроші перетворилися на товар, а спекуляція на зміні курсу валют – у найбільш вигідну ринкову операцію. Як відзначається у [6], на сьогоднішній день вже не реальний сектор економіки формує фінансову сферу на міжнародному ринку, а фінансові ринки визначають рівень розвитку економік країн світу.

Бурхливе зростання активів світової фінансової системи пов'язується зі стрибкоподібним зростанням різноманітних фінансових інструментів, що привело до появи внутрішньо самостійних джерел розвитку фінансового ринку і стійкої поступальної динаміки країн з розвинутою ринковою економікою [4].

Тому діяльність сучасного комерційного банку пов'язана не тільки з традиційними формами обслуговування клієнтів – кредитуванням та організацією платіжного обороту. Банк починає генерувати нові продукти та напрямки отримання прибутку, має свої специфічні продукти, реалізація яких основана на підприємницьких основах.

Виходячи з цього, **мета статті** полягає у тому, щоб на першому етапі, виходячи з аналізу останніх досліджень сутності та функцій банку, з'ясувати сутність саме комерційного банку. На другому етапі – показати, яким чином ця сутність розкривається у функціях комерційного банку та визначає основні напрямки його діяльності.

На третьому етапі пов'язати продуктивний ряд комерційного банку з формуванням його організаційної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі з сучасних авторів говорять, що банк – це посередник у кредиті [3, с. 61], наголошують на торгівельних мотивах його діяльності, дехто вважає, що визначень банку може бути декілька залежно від того, яка сторона його сутності розглядається [2, с. 305].

Найбільш поширеною є тенденція прирівнювання функцій банку до основних напрямків його діяльності: акумуляції вільних грошових фондів і кредитування господарства; фінансування капіталовкладень; організації, планування і регулювання грошового обігу; здійснення розрахунків у господарстві та державної валютної монополії; контролю” [13, с. 96.].

Інша тенденція полягає у змішуванні сутності та функцій банківської системи і окремого комерційного банку. Зокрема, О.І. Лаврушин у підручнику “Гроші, кредит, банки” пропонує розкрити сутність банку через її зв'язок з діяльністю на макрорівні, абстрагуючись від окремо узятих операцій, здійснюваних конкретним банком для конкретного клієнта, розглядати всі операції, що виконуються всіма банками на макроекономічному рівні.

Наведені підходи до розкриття сутності банку не враховують сучасних глобалізаційних тенденцій та їх вплив на місце банку в економіці.

Глобалізація у банківській сфері характеризується такими показниками: добовий обсяг операцій на валютному ринку збільшився з 10-20 млрд. дол. в 1979 р. до 1,3 трлн. дол. в 90-х роках; обсяг міжнародного кредитування збільшився в 15-20 разів; у 80-х капіталізація світового ринку складала близько 10 трлн. дол., в 1996 – 20,4 трлн. дол. [7].

Відбувається нарощування валютних ринків за рахунок оборотності грошових ресурсів по каналах міжнародних банківських установ. За оцінкою [10], на один долар ВВП розвинутих країн припадає 10 доларів валютних коштів.

У [6] наголошується, що обсяг щоденних валютних операцій збільшився з 250 млрд. дол. в 1985 р. до 1 трлн. дол. на початку 90-х років. До середини 90-х років на кожен долар, витрачений на покупку іноземних товарів, припадало 7-8 дол. міжнародних трансфертів, не пов'язаних з продажем товарів.

У [11] дається оцінка, що 10 % щоденних валютних операцій обслуговують зовнішню торгівлю, основний вплив на валютний курс

роблять не фундаментальні економічні чинники, а поточна кон'юнктура фінансових ринків.

У світових фінансових центрах щодоби здійснюються операції на суму до 1,5 трлн. дол., тоді як зовнішньоторговельний оборот навряд чи досягає декількох відсотків цієї величини [8].

Виходячи з цього, ми вважаємо, що **невирішеною залишається проблема** з'ясування сучасних функцій банку, які не пов'язані з обслуговуванням реального сектора економіки, а є породженням розвитку фінансового ринку в епоху глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з того, що функції категорії повинні розкривати та характеризувати її сутність, первинним повинно виступати саме визначення сутності комерційного банку.

На нашу думку, розкриття сутності комерційного банку лише через її зв'язок з діяльністю на макрорівні, абстрагуючись від окремо узятих послуг, що надаються конкретним банком для конкретного клієнта, є помилковим. Кожен комерційний банк задовольняє запити конкретних клієнтів у конкретних послугах і тільки так виконує свої макроекономічні функції. З точки зору макрорівня, банківська система забезпечує економіку всім спектром банківських послуг, чого не робить кожен окремий комерційний банк. Але для конкретних споживачів важливі не загальні, а конкретні послуги¹ конкретного банку.

Розкриваючи сутність комерційного банку, ми будемо мати на увазі, що він з одного боку є частиною банківської системи, яка забезпечує економіку необхідними грошовими коштами, здійснює їх переміщення та перерозподіл між окремими суб'єктами економіки, а з іншого боку – сам виступає суб'єктом господарювання, має свої продукти та споживачів цих продуктів.

“Банк – це торгове підприємство. Філософія банку – це філософія виробництва продуктів заради їхнього продажу, філософія розвитку торгових мотивів його діяльності. Банк, що обслуговує господарство і населення – це комерційне підприємство. Комерція в банківській сфері базується на визначених принципах. Головний з них – принцип прибуткового господарювання, досягнення можливо більшого прибутку” [1, с. 16-17].

Звичайно, не можна порівнювати банк та його послуги з промисловим підприємством, але існує певна схожість у технології

¹ Тут і далі ми прирівнюємо поняття “продукт” та “послуга” банку, базуючись на тому, що незалежно від використаного терміна, мова йде про споживчу вартість як результат суспільно необхідної діяльності банку, що задовольняє потреби конкретних суб'єктів економіки.

виробництва і реалізації кінцевого продукту. Вона полягає у системному характері підприємств різних сфер матеріального і нематеріального виробництва, наявності у них окремих структурних підрозділів, що мають свій продукт певної собівартості та ціни, свої доходи та витрати. При цьому, незважаючи на відносну самостійність у виробництві і реалізації певного продукту, ці підрозділи не стають самостійними підприємствами, а функціонують у рамках об'єднуючої їх структури.

Сучасний комерційний банк є типовим виробником послуг нематеріальної сфери виробництва, який задовольняє потреби розширеного відтворення, коли забезпечує конкретні підприємства, що беруть участь у ньому, коштами та можливістю здійснення платежів. При цьому комерційний банк сприяє розвитку матеріального та нематеріального виробництва, росту економіки у цілому.

Але останнім часом запити клієнтів банку, а як наслідок і його діяльність, пов'язані не тільки зі сферою реального виробництва. Все частіше діяльність банку, орієнтуючись у тому числі на трастове обслуговування своїх клієнтів, відривається від реального виробництва та спрямовується суто у сферу обігу, представлену у першу чергу фондовим та валютним ринками.

Виходячи з цього, сутність комерційного банку, на наш погляд, можна було б визначити так: *комерційний банк – це цілісне підприємство, що складається з ряду функціонуючих відносно автономно один від одного підрозділів, що забезпечує виконання властивих лише йому макроекономічних та мікроекономічних функцій.*

Функції комерційного банку та їх зв'язок з його продуктивним рядом

Виходячи з наведеного визначення, функції комерційного банку слід поділяти на макроекономічні та мікроекономічні.

Макроекономічні функції комерційного банку є загальновідомими та визначаються макроекономічними завданнями банківської системи, складовою якої є кожен комерційний банк.

Завдяки наявності великого обсягу ресурсів різної терміновості банк має можливість змінювати терміни і розміри руху ресурсів від одних галузей економіки в інші. Таким чином реалізується перша макроекономічна функція – перерозподіл грошових коштів в економіці.

Під перерозподілом мається на увазі досить широке поняття. Вкладнику байдуже, яким чином банк розпорядиться його коштами. Для нього важливо наприкінці обговореного терміну одержати

внесену суму з відсотками. Комерційний банк зі своєї сторони приймає рішення надати комерційний кредит, придбати цінні папери, розмістити гроші на міжбанківському ринку, або купити валюту в розрахунку на підвищення курсу.

Таким чином, функція перерозподілу грошових потоків визначає два основні види послуг: послуги для вкладників – різноманітні за умовами види внесків та послуги для позичальників – різноманітні види кредитів, у тому числі ті, що надаються шляхом купівлі цінних паперів.

У формулювання “перерозподіл коштів” фактично включені усі види діяльності, здійснюваної комерційним банком, крім забезпечення розрахунків в економіці. Цей вид банківського обслуговування дійсно настільки специфічний стосовно діяльності всіх інших суб’єктів економіки, що повинен бути виділений в окрему макроекономічну функцію. Поняття організації системи розрахунків досить багатогранне. Сюди входять і безготівкові розрахунки, і касове обслуговування, і здійснення валютних переказів (яким, як правило, передують купівлі валюти).

Відкривши на своєму балансі рахунки двох категорій своїх клієнтів (вкладників та позичальників), банк може організувати розрахунки як всередині кожної з цих категорій клієнтів, так і між ними шляхом записів за цими рахунками. При цьому різноманіття форм розрахунків весь час поширюється залежно від вимог клієнтів банку. Ці операції визначають основну частку комісійних доходів банку. Крім основних комісійних доходів, існують і додаткові, пов’язані з реалізацією клієнтам додаткових послуг, перелік яких зростає кожного року.

Комерційний банк, як і будь-яке підприємство, що працює на комерційній основі, виконує і мікроекономічні функції, які полягають у створенні умов для власного розвитку та удосконалення бізнесу, задоволенні запитів своїх акціонерів у частині одержання дивідендів, створенні умов для нормальної життєдіяльності співробітників.

Виконання мікроекономічної функції здійснюється через специфічну комерційну діяльність на валютному, фондовому та ресурсному ринках. Комерційний банк може виступати на валютних та фондових біржах як самостійна дійова особа, укладати угоди та отримувати прибутки на різницях у курсах валют та цінних паперів, на різноманітних похідних банківських продуктах, на спекулятивних операціях.

Діяльність комерційного банку на валютному ринку пов’язана з тим, що існує множинність валютних курсів, яка дозволяє

отримувати прибуток через відкриття депозитних та валютних позицій (арбітражні операції) [9, с. 85].

Довга позиція відкривається, коли дилер очікує на зростання курсу валюти, яку він купує. Наприклад, дилер відкриває довгу позицію в доларах, купуючи 1000000 дол. за курсом USD/DEM = 1,5350. Курс долара зростає до USD/DEM = 1,5400. Дилер продає долари та отримує прибуток.

Позиція виглядає так:

Довга валютна позиція	Коротка валютна позиція
+ 1000000 USD	- 1535000 DEM
+ 1540000 DEM	- 1000000 USD
Прибуток = 1540000-1535000 = 5000 DEM	

У цьому прикладі зрозуміло, що дилер дочекався сприятливої зміни курсу та отримав прибуток у результаті валютної спекуляції, зв'язок якої з реальним виробництвом та створенням нової чи додаткової вартості дуже сумнівний.

Сучасний валютний ринок також дозволяє дилерам банку отримувати прибуток від курсових різниць при звичайних конвертаціях одних валют у інші. Наприклад, дилер має 100000 RUR та бачить наступні біржові котирування:

	BID	OFFER
EUR/USD	1,1724	1,1730
USD/RUR	28,9261	28,9268
EUR/RUR	33,9997	34,0005

Дилер продає 100000 рублів за долари та отримує $100000/28,9268 = 3457,00$ дол.

Далі конвертує долари у євро: $3457/1,1730 = 2947,15$ євро.

Потім продає євро та знову купує рублі: $2947,15 \cdot 33,9997 = 100202,07$ руб.

Тобто, виконавши три послідовні конвертації, дилер отримав прибуток у розмірі 202,07 руб. (або $202,07/34,0005 = 5,94$ євро).

При цьому знову виникає питання, еквівалентом якої доданої вартості є ці 202,07 руб. Зрозуміло, що вони з'явилися не внаслідок функціонування виробничого або торгівельного капіталів, а стали результатом операцій банку на валютному ринку.

Діяльність та продукти банку на ринку цінних паперів пов'язані з тим, що у сучасних ринкових умовах фіктивний капітал набуває

самостійної динаміки, яка не залежить від реального капіталу. “Як правило, знецінення або збільшення вартості цих паперів не пов’язане з рухом вартості дійсного капіталу, який вони представляють. Тому багатство держави внаслідок такого знецінення або збільшення вартості у цілому залишається на тому ж рівні, яким воно було до початку даного процесу” [5, с. 10].

Природа збільшення або зменшення ринкової вартості цінних паперів остаточно не визначена, проте саме ці коливання дозволяють банку пропонувати специфічні продукти, що дозволяють значно підвищувати ефективність використання коштів. Одним із таких продуктів банку на фондовому ринку є опціон.

Природа виникнення різних продуктів суто у сфері обігу ще недостатньо з’ясована, але зрозуміло те, що здійснюючи на фондовому та валютному ринках різноманітні спекулятивні операції від свого імені, або за дорученням клієнтів, банк діє як специфічне комерційне підприємство, націлене на продаж специфічних послуг та одержання прибутку. У [6] відзначається, що відомі фінансові інструменти доповнюються дериватами, що відкриває широкі можливості для спекуляцій на зміні курсів валют, акцій і інших фінансових активів. Обсяг операцій з дериватами росте з прискоренням. Згідно з оцінкою Генеральної рахункової палати США, з 1986 по 1993 р. він зріс більш ніж в 15 разів і склав до кінця цього періоду 12 трлн. дол. за рік.

Ще одним напрямком діяльності сучасного комерційного банку, при якому він отримує дохід, не витрачаючи ані власних, а ні позичених ресурсів, є гарантійна діяльність. В.М. Усоскін відзначає: “У багатьох випадках банк діє як агент, брокер, не витрачаючи власних коштів, а продаючи свою репутацію, ім’я, надаючи гарантію та страхівку від ризику” [12, с. 287].

Все це дозволяє говорити, що обслуговуючи процес розширеного відтворення, забезпечуючи конкретні підприємства, що беруть у ньому участь, коштами і можливістю здійснення платежів, банк сприяє розвитку економіки, чим виконує макроекономічну функцію. Здійснюючи різноманітні спекулятивні операції від свого імені, або за дорученням клієнтів, банк діє як комерційне підприємство, націлене на одержання прибутку і виконує свою мікроекономічну функцію. Реалізація функцій комерційного банку представлена на рис. 1.

Зв’язок продуктового ряду комерційного банку з його організаційною структурою

Говорячи про цілісність банку, слід зазначити, що усередині банку існують підрозділи, орієнтовані на реалізацію окремих послуг і які працюють відносно автономно один від одного. Однак від цього вони не

стають самостійними банками і можуть функціонувати тільки усередині єдиного цілісного організму, яким виступає комерційний банк.

Для повноцінного виконання своїх функцій банку важливо визначити набір функціональних підрозділів і закріпити за ними окремі напрямки роботи, статті доходів і витрат, що відносяться на їх діяльність, склад і функції штабних підрозділів, порядок віднесення їх витрат на собівартість банківських продуктів.

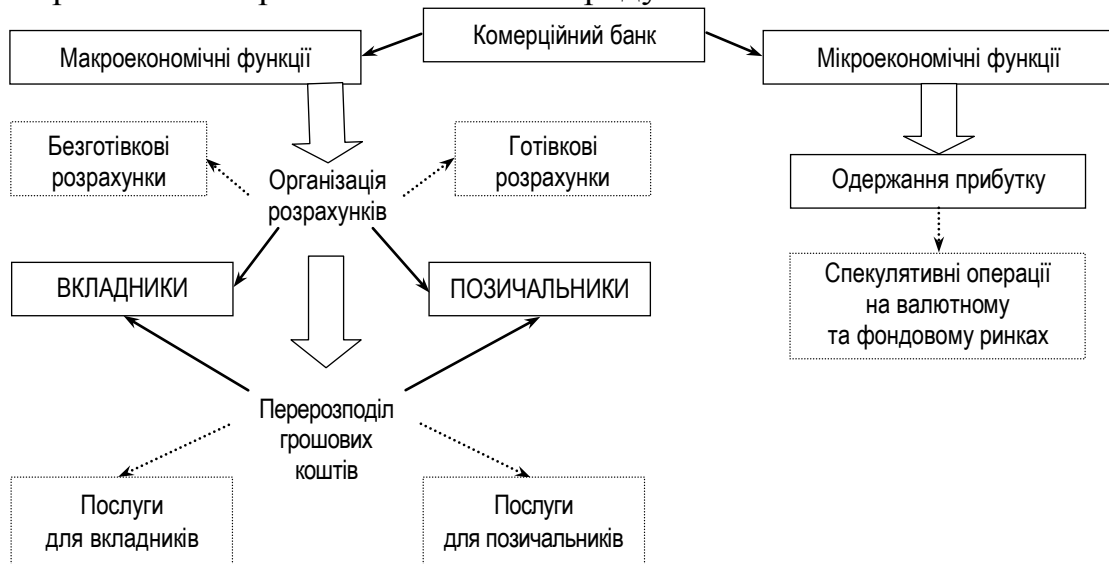

Рис. 1. Макро- та мікроекономічні функції комерційного банку

Завдання функціональних підрозділів – максимальна реалізація конкретних банківських продуктів різним групам клієнтів. Мета роботи штабних підрозділів – створення оптимальних умов для діяльності функціональних підрозділів.

Організаційна структура комерційного банку повинна будуватися за принципом: продукт → продавець продукту.

Загальний зв'язок сутності, функцій, послуг банку з його особливостями у побудові організаційної структури можна представити у вигляді схеми (рис. 2).

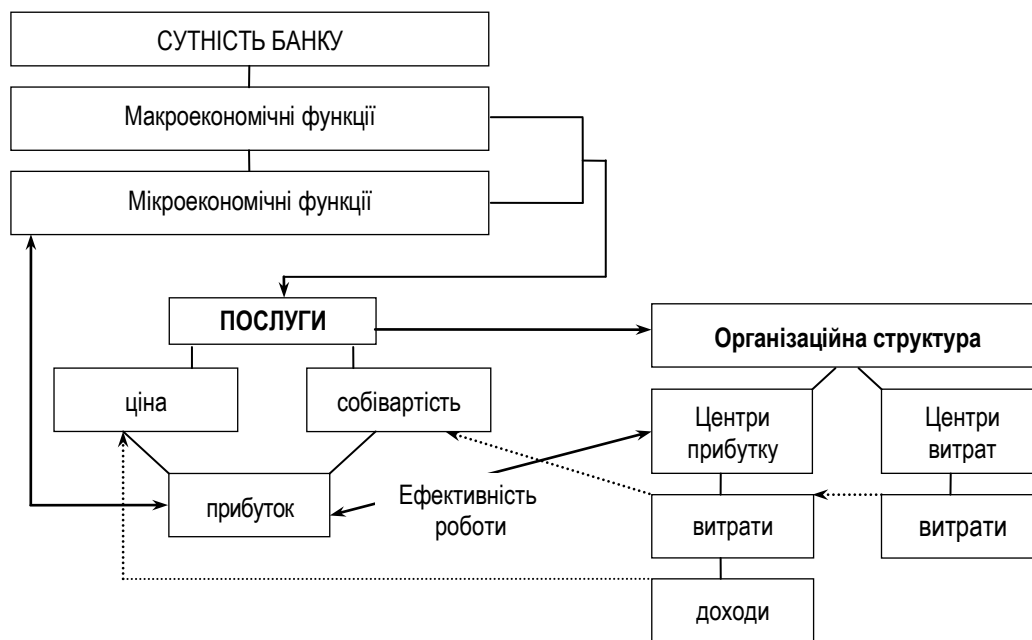

Рис. 2. Зв'язок сутності, функцій та послуг банку з його організаційною структурою

Висновки. Діяльність сучасного банку настільки різнобічна і різноманітна, що виділення з цього різноманіття окремих сутнісних моментів і включення їх в одне визначення не буде суперечити іншим сутнісним сторонам діяльності, зазначеним у іншому трактуванні. При цьому, на нашу думку, незважаючи на багатогранність діяльності сучасного банку, не слід обмежуватись при розкритті його сутності наголосом лише на одній із сторін його роботи. Це по-перше. Повинен існувати комплексний підхід, оснований не на переліку основних напрямків роботи банку, а навпаки, на розкритті того, які послуги банк надає виходячи зі своїх макро- та мікроекономічних функцій. У свою чергу, функції повинні розкривати сутність. При цьому на сучасному етапі традиційні макроекономічні функції банку, пов'язані з перерозподілом грошових коштів у економіці та організацією платіжного обороту, слід доповнити мікроекономічною функцією, яка основана на діяльності комерційного банку, що відривається від реального виробництва та спрямовується на реалізацію продуктів суто фінансової сфери.

По-друге, комерційний банк слід розглядати як підприємство, що працює на комерційній основі, як систему функціонуючих відносно окремо структурних підрозділів, що реалізують конкретні банківські послуги, і між якими існує як внутрішня єдність, так і внутрішня конкуренція.

Реалізація мікроекономічної функції при цьому полягає у створенні умов для власного розвитку та удосконалення бізнесу,

створенні умов для нормальної життєдіяльності співробітників, задоволенні запитів акціонерів у частині одержання дивідендів.

Список літератури

1. Бор М.З., Пятенко В.В. Менеджмент банков. Организация, стратегия планирование. – М.: Финансы и статистика, 2000.
 2. Деньги, кредит, банки / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2001.
 3. Дзюблюк О. До питання про суть банку та специфіку банківського продукту // Вісник НБУ. – 1999. – № 4.
 4. Евстигнеев Е. Финансовая глобализация – явление и методологический инструмент // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3.
 5. Есипов В.Е. Ценообразование на финансовом рынке. – СПб.: Питер, 2000.
 6. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2.
 7. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000.
 8. Пефтиев В., Черновская В. Развивающийся мир: глобализация или регионализация // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 7.
 9. Пискулов Д.Ю. Теория и практика валютного дилинга. – М.: Финансист, 1998.
 10. Сарчев А.М. Ведущие коммерческие банки в мировой экономике. – М.: Финансы и статистика, 1992.
 11. Тігіпко С.Л. Інтеграційний розвиток економіки України в умовах глобалізації світових товарних і фінансових ринків // Вісник УАБС. – 2004. – № 2(17). – С. 3-7.
 12. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк. Управление и операции. – М.: ИПЦ “ВАЗАР-ФЕРРО”, 1994.
 13. Финансово-кредитный словарь. Том 1. – М.: Финансы и статистика, 1984.
- Отримано 04.04.2006